

ПОСЕБНОСТИ ДЕРАДИКАЛИЗАЦИЈЕ ИСЛАМСКИХ ТЕРОРИСТА

Марко Крстић

Министарство унутрашњих послова Републике Србије

Неколико терористичких напада који су се десили широм света на почетку новог миленијума и данас су чврсто уграђени у колективну свест западног света. Напади у Њујорку, у Мадриду и Лондону постали су симболи нове претње друштвеној стабилности западних друштава: насилног исламског екстремизма.

У раду ће се презентовати и методе које су најефикасније у одвајању исламских екстремиста од терористичког деловања. Док борба против исламистичког тероризма захтева употребу војне силе да би се осујетило кретање Ал Каиде у Авганистану и Ираку, поражавањем екстремистичког ислама захтева вишеструки приступ који нужно укључује стратегије за искорењивање његових корена и узрока. Признајући ово, неколико држава је израдило „програме де-радикализације“ који се кроз низ техника залажу за решавање идеолошких корена насилних исламистичких идеологија.

Кључне речи: *исламски екстремисти, тероризам, стратегија, дерадикализација, идеологија*

Увод

Након терористичког напада „Ал Каиде“ на Њујорк, 11. септембра 2001. године, исламски тероризам је у великој мери побудио пажњу домаће и светске јавности. Двоструки приступи у геополитичком комбиновању западних сила са исламским фактором произвели су у првој деценији 21. века своје прве негативне безбедносне последице по западни свет. У том периоду су забележени масовни терористички напади исламиста на Лондон, Мадрид и Њујорк. Такође, поред исламистичких центара и великих сила, деловање вехабијског покрета у свету знатно је условљено је и друштвено-политичким приликама унутар самих земаља у којима делује. Уз помоћ екстремне цихадистичке идеологије, милитанти настоје да инспиришу и привуку нове генерације терориста како би одржали циклус тероризма. Својим директним и тајним деловањем, организационом еластичношћу, прикривеним и јавним присуством у мноштву држава, декларативним проповедањем геноцидне тактике и циљева, радикални терористички покрети показују своју јасну намеру да успоставе исламску државу на глобалном нивоу на темељу властите идеологије и у томе не бирају средства нити брину о последицама. Тиме ови колективитети по-

гађају виталне вредности и интересе, како малих и недовољно развијених, тако и великих, најразвијенијих и војно најмоћнијих земаља, али и безбедност социјалних група и грађана као појединаца. Делимично је истинито да је усвајање термина „радикализација“ омогућило анализу исламског тероризма који се заснивао на већ постојећем искуству и знању, али усвајање термина такође има негативне последице о овим појединцима. Како су се америчке и европске владе фокусирале на пропуштање исламистичког политичког насиља „домашаја“, концепт радикализације постао је главни значилац касног „рата против терора“ и обезбедио нови објектив кроз који се посматрају муслиманске мањине.

Традиционални инструменти у борби против тероризма одржавају одређену истакнутост, али су употпуњени новим и иновативним одговорима на све сложености и интензивирајући низ претњи које представљају терористи и насилни екстремисти. Међутим, постоје знакови да је претња данас комплекснија и дифузнија, и обухвата екстремисте из свих делова идеолошког спектра који могу деловати у малим групама или, у неким случајевима, као „усамљени вукови“. Пuteви екстремизма су више разнолики него икада раније, а како се наша сазнања о савременим обрасцима радикализације развијају, иницијативе превенције тероризма постале су превладавајуће у репертоару контратероризма на националном и мултилатералном нивоу.

Постоји консензус који се појављује међу антитерористичким стручњацима, да би се поразила претња од исламског екстремизма и тероризма, постоји потреба да се превазиђу традиционалне мере безбедности и обавештајне мере и почну да се примењују искључиво проактивне мере како би се омогућила радикализација и рехабилитација оних који су већ прихватили екстремизам. Ова шира концепција контратероризма се манифестује у контра и дерадикализацијским програмима бројних земаља Блиског истока, југоисточне Азије и европских земаља. Напори у сузбијању радикализације би требали бити прилагођени специфичним околностима уз подршку продубљених сазнања о карактеристикама појединца или групе на коју су упућени, и континуирано процењени. Многе државе су убрзо схватиле да искључиво репресивне мере нису довољне за ефикасно сузбијање исламског тероризма. Због тога су програме за де-радикализацију, започели већином муслиманске већине како би се решили идеолошки корени исламистичког екстремизма, где је кључно учинити напоре да се олакша процес раздвајања у кључним раним фазама настајања тероризма. Током протекле две деценије, у многим муслиманским друштвима, радикална и догматска тумачења ислама су се стицала и усвајала током времена. Многи фактори који се виде у процесу дерадикализације су слични онима који се налазе у раздвајању од различитих других анти-социјалних понашања, укључујући и придруживање бандама, култовима и расистичким групама. Они укључују ангажовање у идеолошким дискусијама, нудећи могућности за реинтеграцију и коришћење породице и вршњака као алтернативних мрежа подршке за замену радикалног миљеа екстремизма. Многе земље као што су Јемен, Саудијска Арабија, Сингапур и Индонезија користе сваку од ових техника дерадикализације са различитим степеном успеха, како би де-радикализовали муслиманске екстремисте и олакшају њихову интеграцију у друштво. Поред тога, свака земља се приближила процесу дерадикализације на различит начин.

Карактеристике исламског радикализма

Различитим таласима насиља су се бавили стручњаци различитих географских подручја, користећи различите инструменте и често доносећи идиосинкратска објашњења. Нарочито талас исламистичког политичког насиља током протекле деценије привукао је велики број истраживања о процесима радикализације (Della Porta & LaFree, 2011:5). Као друштвено-политичка појава тероризам представља последицу многобројних узрока, између осталих и религије. Њена улога у историји човечанства прилично је контроверзна и она пружа човеку најјачи осећај слободе, уводи га у најскривеније тајне и дефинише његов однос према околини. С друге стране, религија се може употребити да се „оправдају насиље, рат и репресија“ (Кегли и Виткоф, 2004:261). Носиоци верског транснационалног тероризма данас, применом његовог најстрашнијег облика, чија је суштинска порука у томе да би свако и свугде на планети могао да постане следећа жртва, неретко успевају да реализују важну фазу у функцији постизања свог крајњег политичког циља. Поред тога, њих, за разлику од досадашњих, уобичајених, традиционалних терориста, који су сматрали да је масовно убијање противника контрапродуктивно за постизање крајњег циља, карактерише их потпуна супротност (Мијалковски, 2004:5).

Деловање ових исламистичких организација подржано је од разних исламистичких центара широм исламског света али неретко и од стране великих западних сила. У остваривању својих геополитичких и економских интереса, Велика Британија и САД помагале су током 20. века вехабијски покрет у Саудијској Арабији. Данашња Краљевина Саудијска Арабија, у којој је вехабизам званична религија, настала је уз директну политичку помоћ Велике Британије а данас је она стратешки партнер САД на Блиском истоку. У периоду хладног рата, поред Ријада, Лондон а поготово Вашингтон, војно и финансијски су помагали борбу исламистичких талибанских снага против Совјета у Авганистану (1979-1989) а на таласу те борбе појавили су се Осама бин Ладен и Ал Каида (Примаков, 2010:35). Џихадистички тероризам у западној Европи последњих неколико година приписан је мултинационалним, транснационално активним ад-хок терористичким ћелијама које су биле повезане или инспирисане Ал Каидом. Ћелије су углавном биле састављене од пет до десет кључних чланова и различитог броја подружница (Nesser, 2006). Ови исламистички покрети и организације користили су „религију“ фокусирајући се на морално распадање друштва притиском на рањивости социјално искључених појединаца као тачку зближавања како би привукли, мотивисали и потенцијалне регруте (Nasser-Eddine et. al, 2011:23).

Напади џихадиста су у порасту у Европи упркос њиховој укључености у конфликте, у Аф-Паку, Северној и Западној Африци, на Кавказу и на Блиском истоку. Ово се догађа у континуитету, нарочито када разматрамо изјаве централног руководства Ал Каиде које позивају следбенике да дају приоритет борби у Сирији (Nesser, 2014). Исламизам, понекад називан и политичким исламом, могао би се дефинисати као „модернистички покушај да се тврди да је политички суверенитет припада Богу, да је Шариах изједначен са државним законом и да је верска оба-

веза свих муслимана да створе политичку целину која одражава нешто изнад¹. Укратко, исламизам је уверење да је ислам политичка идеологија (Johnson, 2009). Нивои џихадистичког тероризма у Европи повећани су у сразмери са интензивирањем напора глобалног џихадског покрета на челу са групом Ал Каида и „глобалним ратом против тероризма“ који је покренула администрација Буша. Недавна дела џихадистичког тероризма у Европи укључивале су мултинационалне, трансационално оперативне терористичке ћелије, који су били директно повезани или инспирисани од стране Ал-Каиде (Nesser, 2005). Основно уверење у погледу исламских терориста је да се постепено развијају од ординарних, мирних муслимана у појединце који су способни убити невинне људе у име ислама. Штавише, владе су све више заинтересоване за муслиманске становнике и ризик који могу послужити за кохезију друштва и основни положај демократије (Kühle and Lasse, 2010:11).

Исламизам или исламски активизам (појмови се често третирају као синоними) имају у себи много веома различитих токова, док из је само неколико насилних и само једна мала мањина која оправдава насиље (ICG, 2005). Реафирмација ислама² у политици има корене у савременом религиозном препороду или оживљавању који почиње крајем 60-их и 70-их година 20. века и које су значајно утицале на целокупни приватни и јавни живот. С друге стране, ислам се поново појавио као алтернативна религијско-политичка идеологија на уочене пропусте више секуларних облика национализма, капитализма и социјализма. Исламски симболи, реторика, актери и организације, постале су главни извори легитимитета и мобилизације, информисања, политичког и друштвеног активизма (Крстић, 2016). Повратак џихадиста бин Ладена и Завахирија и еволуције њихових идеја и акција током времена и простора осветлиће драматичне промене које су се десиле у џихадистичком³ покрету у другој половини деведесетих година прошлог века. Од 11. септембра, мемоари, дневници и интервјуи са џихадистима јасно указују на везу Бин Ладен-Завахири као иницијатору формалне формације Ал Каиде и њене стратешке одлуке да преузме џихад на глобалном (светском) нивоу (Fawaz, 2005:119-120).

¹ Мржња према западу од стране неких муслиманских група третира нужно имплицира и сукоб са Западом. Неки западни писци, као што је Левис, такође приказују муслимане као особе повређеног поноса због њиховог историјског деградација, који испуњава неке међу њима са вирулентном мржњом Запада. Хантингтон (1996) наводи да: „основни проблем за Запад није исламски фундаментализам већ ислам, друга цивилизација, чији су људи убеђени у њихову културу и опседнути инфериорношћу своје моћи“ (Murshed and Pavan, 2009:3)

² Салафи-џихадизам је само једна верзија тумачења ислама. Такође постоје многа друга тумачења, укључујући и оне који одбацују наслеђено насиље над религијом. Новинар Брус Ливес је изјавио да је мање од једног процента светских муслимана Салафи-џихадисти, мада је тешко направити прецизну процену јер учешће у насиљу није једини индикатор веровања Салафи-џихадија: неки ће пружити „меку“ подршку за џихадизам, док ће други делити ове ставове, али немају могућности да учествују или подрже насиље (Daveed Gartenstein-Ross, 2014)

³ Џихад је интегрално разумевањаеисламизма, који многи исламисти користе у сврху легитимисања насиља против „неверника“. Постоји разлика између два облика џихада: „већи џихад“, који укључује индивидуалну, ненасилну борбу да се живи праведни муслимански живот, и „мањи џихад“, који укључује борбу против спољашњег непријатеља ислама, често укључујући физичку силу (Feldstein, 2015)

Дерадикализација верских екстремиста

Omar Ashour (2009:5) дефинише дерадикализацију као један процес релативне промене унутар исламистичких покрета, у којем радикална група преусмерава своју идеологију и де-легитимизира кориштење насилних метода за постизање политичких циљева, а такође се креће ка прихватању постепених друштвених, политичких и економских промена унутар плуралистичког контекста. Закључак је да верски / духовни лидери, за разлику од организационих лидера, имају кључну улогу у давању легитимитета свеобухватној и суштинској де-радикализацији. Утицај оних теолошки познатих лидера ће бити најјачи ако воде чланови унутар организације која покушава де-радикализацију, као што је био случај са ал-Шарифом у ал-Јихаду или историјским руководством ИГ-а. Међутим, чак и ако ови верски лидери нису чланови, они могу још у мањој мери утицати на покушаје де-радикализације. Саудијска Арабија, Јемен и Јордан су државе где су верски лидери нису салафи-џихади и исламски мислиоци су учествовали и учествовали у напорима де-радикализације и утицали на њих. Додатно, случај де-радикализације ИГ је утицао на неке од лидера британске исламске ослободилачке партије (Ashour: 2009:137-138).

Blackwood et.al. (2016:602) сматрају да је кључна ствар у вези спровођења дерадикализације детектовање и препознавање рањивих група у друштву односно препознавање (и указивање) на „рањивости“ (дефинисане као „особе које због својих околности, искустава или стања ума су отворене за регрутовање од стране насилних екстремиста“). Fink & El-Said (2011) тврде да су напори за промовисање „дерадикализације“, резултирали су заступљеношћу у великом броју земаља, често као део ширих стратегија дерадикализације које теже првенствено спречавању усвајања насилних екстремистичких идеологија или понашања.

У контексту после 11. септембра, и у светлу терористичких напада у Великој Британији, ангажовање са муслиманским заједницама има посебан значај и укључује додатну димензију контра тероризма и контра радикализације, при чему се Муслимани охрабрују да раде са државним органима како би помогли у борби против екстремизма (Spalek, Lambert, 2008). Власти у свим западним земљама осетиле су неопходност демаркације муслиманског становништва у својим земљама или градовима како би ојачале политику и развиле и учврстиле политички став према исламу. То се често дешава на националном нивоу и спроводи се уз интензивну јавну расправу о имиграцији, мањинским правима и односу између цркве и државе. Кључни аспект нових политика за борбу против тероризма јесте да се оне имплементирају и на локалном нивоу, на местима са највишим концентрацијама муслимана међу домаћим становништвом (Vermeulen and Bovenkerk, 2012:15). Наоружани исламски покрети су показали изузетно понашање и идеолошке трансформације према ненасиљу, а процеси „де-радикализације“ тих покрета уклонили су десетине хиљада бивших милитаната из редова припадника ал-Каиде и деловали као „брана“ за потенцијалне милитанте. Међутим, ова тема није довољно анализирана у литератури, упркос великом интересовању за објашњавање исламизма и огромне количине литературе проистекле након напада 11. септембра⁴ (Ashour, 2008). Стога, како би

⁴ Сједињене Државе би требало да помогну програме који промовишу демократско образовање, а нарочито програме који потичу од ауторитативних учења који подржавају демократске и плуралистичке вредности из исламских текстова и традиција, умерених медија, родне равноправности и заговарања за умерене агенде (Rabasa, et.al. 2010).

се смањило ниво криминала и насиља у заједници у којој делују криминалне организације (укључујући и терористе), очигледно би била мудра стратегија да се покуша смањити њихово регрутовање, повећати раздвајање, смањити кохезивност организације и, коначно, олакшати процесе њиховог распада (Vjorgo and Carlsson, 2005:44).

Многи исламски радикали нису економски самостални, често су боље образовани од својих вршњака, а доста њих је отишло на универзитет. Још више изненађујуће, многи од њих су инжењери – професија која се не би природно повезивала са религиозно инспирисаним покретом. Докази ове збуњујуће везе нису ограничени на озлоглашене случајеве, као што је Мухамед Атта, руководилац 9/11 који је по струци био архитектонски инжењер, али се нашао на челу савременог исламског радикализма (Gambetta and Hertog, 2007). Свака рационална стратегија мора бити заснована на разумевању природе понашања непријатеља. У овом случају, „непријатељ“ је релативно мала група углавном младих људи који желе или припадају насилном друштвеном покрету који користи насиље над цивилима за политичке циљеве у име њихове верзије Ислама. Искривљена медијска слика рата против ислама повећава базу младих муслимана који су подложни поруци терориста, односно да су они једини који брани муслимански интерес и част против западне културне и физичке агресије (Sageman, Clarke, 2008).

Запањујуће је што је нагласак програма дерадикализације о којима се расправљало у недавној литератури стављен на идеологију и пре-едукацију. Не знамо да ли је то зато што су оне заправо кључне тачке приступа исламских радикала у различитим земљама, али је јасно да постоји широко распрострањена пажња за такве иницијативе. Ово одражава очигледно заједничко уверење да репресивне мере (саме по себи) нису довољне за извршење дерадикализације. А велико интересовање за идеолошким приступом указује на то да људи имају утисак да измењен поглед на идеологију може бити значајан фактор у дерадикализацији. Ово носи ризик да се не дају довољно пажње другим факторима. Такође, скоро сви пројекти прате два стаза, при чему се идеолошки угао комбинује са приступом оријентираним на практичне животне околности. Основна претпоставка је да ће особа у лошој ситуацији лако дозволити да се врати у радикалну везу. У том смислу је наглашен значај рада на прилагођеној основи. Да би оптимално помогли и мотивисали људе, важно је да се размотре специфичне потребе дотичне особе. У неким описима пројекта коментира се да је програм у корелацији са традиционалним обичајима који су дубоко укоренењени у друштву у питању. На пример, правила дијалога у Јемену односе се на посредовање у сукобу у старом племенском систему, стратегија у Саудијској Арабији се ослања на научнике који покушавају променити идеје чланова породице затвореника, док програм у Бирмингему користи методе родитељства које се сматрају конвенционалне у многим муслиманским заједницама. Претпоставка је да ово повећава основу подршке, а самим тим и успех програма (Demant et.al. 2008:178).

Евалуација програма дерадикализације у државама Блиског истока

Постоје различити типови исламизма и исламистичког насиља који могу имати различиту узрочну динамику, где се нарочито истиче улога репресивног режима (масовни хапшења, мучење итд.). Друга главна парадигма објашњења исламистичког на-

сиља на подручју Блиског истока је идеолошка компонента, која сматра исламистичко насиље производом идеолошких промена и пермутација у оквиру исламистичког покрета. Ова перспектива гледа на насиље као у великој мери ендегено исламистичком покрету. Из ове перспективе, историја милитантног исламизма је уско повезана са интелектуалном историјом савременог исламизма. Идеологије оријентисане на радикални исламизам продубиле су наше разумевање политичког и религиозног размишљања које се крије иза исламистичког активизма. Међутим, идеологија је често прецењена као објашњавајућа парадигма за варијацију насиља, јер насиље захтева способност и организацију, а не једноставне намере (Hegghammer, 2007:44-45). У суштини контраста, савремени програми дерадикализације узимају као полазну тачку да појединац и даље верује у терористичку идеологију и остаје посвећен „узроку“. Савремени програми имају за циљ да убеђују појединца да су ова уверења погрешна и погрешна и овај приступ је основа програма који се одвијају у Саудијској Арабији, Индонезији, Јемену и Сингапору. Када је појединац уврешен у недостатке идеологије онда је наводно „дерадикализован“ (Silke, 2011). Дерадикализација се стога може схватити као важна имунска реакција (демократских) друштава која штите ове основне вредности од радикалних идеологија⁵ без употребе репресивне силе против њих (што би било у супротности са заштитом личних слобода) (Dalgaard-Nielsen, 2013).

Египат

Током 90-их година, Египат је водио грчевиту кампању против милитантних исламистичких група у којима је изгубило живот више од хиљаду људи. Од краја побуне 1997. године, две најистакнутије исламске терористичке групе Египта, прво Исламска група (Ал-Гама'а ал-Исламија) и затим исламски џихад, не само да су прекинуле своје насилне активности, већ су такође и објавиле текстове који су ревидирали њихова религиозна веровања у употребу насиља. Затвореници Исламске групе и џихада су касније „пуштени“ у египатско друштво и од 1997. године није извршен никакав терористички акт од стране особе која је повезана са ове две групе. Битно је дефинисати идеолошку преоријентацију као контратерористички приступ који настоји да промени кључна идеолошка или верска убеђења ових група, чиме се уверења чланова групе усклађују са друштвеним нормама. Овај приступ се усредсређује на рехабилитацију и реедукацију терориста кроз низ програма и канала. Државна принуда у случају Египта претходила је напорима у идеолошкој преоријентацији, мада то можда није неопходан услов у другим случајевима. Ови догађаји у Египту су значајни из више разлога. Прво, египатско искуство означава једну од најранијих кампања против тероризма у којој је велика религиозна екстремистичка група променила своју идеологију. Штавише, ниједна друга верска терористичка група ове величине до данас није успешно подвргнута програму верске ре-

⁵ Најбоља пракса дерадикализације обухвата: фокус на идеологију и понашање; ангажовање на питањима религије и теологије, укључивањем клерика или имама који су имају кредибилитет и искуство са учесницима програма и са којим појединци могу изградити однос; прилагођавање интервенција различитим врстама терористичких група – укључујући и веровања групе, праксе и политички контекст у којем делују; покушаји да се ограничи изолација појединца, пожељно кроз учешће породице; пружање финансијских подстицаја и подршке појединачним члановима и њиховим породицама (Disley, et.al. 2011).

интерпретације на нивоу искуства у Египту. Искуство Египта сугерише да су чак и претходно дубоко религијска веровања променљива. Данас муслиманском свету постоји тренд који се појављује у развоју програма за борбу против тероризма који се фокусира на реедукацију и рехабилитацију у складу са египатским искуством. Програми саветовања и рехабилитације у Јемену, Сингапуру, Саудијској Арабији, Малезији и Индонезији су имали различите нивое успеха и односе се на укључивање породице и заједнице у процес рехабилитације (Blaydes and Rubin, 2008).

Саудијска Арабија

Саудијски џихадизам је релативно нови политички феномен, везан за пораст екстремног панисламизма у Саудијској Арабији у осамдесетим годинама. Панисламизам као идеологија датира из краја 19. века и заснива се на идеји да сви муслимани чине један народ или нацију (умма) и да се уједине да се суоче са изазовима савременог света. Од краја 70-их година па надаље, у муслиманском свету појавила се више алармантна и ксенофобична форма панисламизма, заснована на мишљењу да умма систематски угњетава спољне снаге и да сви муслимани имају одговорност да помогну другим муслиманима који имају потребу за тим (Hegghammer, 2008).

Програм ПРАЦ-а у Саудијској Арабији интензивирао се од домаћих терористичких кампања средином 90-их и почетком 2000-их година. Од 1995. до 2003. године, у Саудијској Арабији, све су учесталији напади исламских екстремиста. Саудијски званичници успешно су срушили милитантне исламисте са бруталном борбом против тероризма, али ипак, званичници су схватили су да не могу поразити насилни исламски екстремизам искључиво са репресивним мерама. Због тога је министарство унутрашњих послова Саудијске Арабије (МУП) развило програм ЦВЕ који би имплементирао робусне борбене операције борбе против тероризма. Програм је дизајниран да се „бори против интелектуалних и идеолошких оправдања насилног екстремизма ангажовањем идеологије за коју се тврди да је Саудијска потврда заснована на корумпираним и девијантним тумачењима вехабијског ислама“ (Combes:2013).

Влада Саудијске Арабије гледа на борбу против насилног екстремизма као део „рата идеја“ усредсређен на питања легитимитета, ауторитета и онога што је дозвољено у исламу. Да би постигла победу, влада тежи да баца екстремисте као не-легитимне, првенствено због перверзије правог ислама. То је била зла идеологија, тврди влада, која је завела екстремисте, и кроз овај фокус на ауторитет и разумевање религиозне доктрине, држава тежи да помогне погрешним помагачима да се врате на исправно разумевање ислама. Централно за саудијску стратегију је порука да употреба насиља унутар краљевства да утиче на промене није дозвољена. Влада сматра да само легитимни научници и стручна знања, могу се бавити таквим активностима као што је одобравање дозвољеног џихада (Bousek, 2008).

Алжир

Без обзира на успешност програма дерадикализације у Алжиру, постоји још неколико питања која још увек оптерећују алжирски процес де-радикализације из 1997. године који није био у потпуности ефикасно спроведен и успешан, што је и

узрок забринутости међународне заједнице која пажљиво прати Алжирску политику де-радикализације. На пример, многи де-радикализовани појединци се и даље осећају запостављеним и поткопаном, што је углавном резултат тога што велик број ових појединаца. Ово је углавном због тога што значајан број њих није добио државну надокнаду, вратио се на своје раније послове, нити им је омогућено проналажење нових послова. Програм де-радикализације у Алжиру такође недостаје било какав програм обуке или рехабилитације за преквалификацију и припрему де-радикализованих појединаца и за интеграцију у друштво и проналажење запослења. Многи остају незапослени са малим очекивањима за будућност. Власти су повећале казнене мере помоћу „меке“ контра насилне стратегије екстремизма и овај приступ је описан је као хибрид између програма против и програма за радикализацију јер је, иако се ослањала на групно профилирање, његова циљна група била мешавина оних који су већ постали радикализовани, као и рањиви појединци који су били подложни насилничкој екстремистичкој идеологији (El-Said, 2012).

Јемен

Јемен је био један од првих који је покренуо програм дерадикализације након повратка џихадија који су се у Авганистану борили против Совјета крајем осамдесетих. Изгледа да је Јемен, уз задржавање снажног осећаја за међународно мишљење и догађаје, створио стратегију за борбу против тероризма која се експресно бави непосредним претњама, а ипак фокусира на дугорочна и трајна решења (Taarnby, 2005:129-130). Након повратка у своју домовину, џихад је представљао велики дестабилизујући фактор због радикалних екстремистичких погледа које су усвојили у Авганистану. Раздвајање у програму за де-радикализацију у Јемену обухватало је хапшење повратника из Авганистана, као и других потенцијално насилних екстремиста. Психолошки фактор који се често идентификује у процесу раздвајања је одвајање од идеологије терористичке организације. У случају Јемена, успеси психолошког аспекта процеса раздвајања резултирали су да су неки учесници били довољно под утицајем програма да промене своју реторику и почну инспирисати друге да не учествују у кривичним делима тероризам. Направљени су и минимални напори да се запосле бивши затвореници, међутим, због оскудних ресурса, Јемен није био проактиван у успостављању програма накнадне неге за рехабилитацију заточеника у редовно друштво, нити је влада пружала социјалну подршку или друге услуге притвореницима. Слично томе, није било успостављен надзорни механизам за надгледање притвореника на слободи, омогућавајући већу вероватноћу рецидивизма. Такође, програм није пратио стопе рецидивизма међу ослобођеним заточеницима (Ezzarqui, 2010:11).

Комисија у Јемену, коју су чинили судија Хамуд ал-Хитар и још три улеме се 15. септембра 2002. године, први пут срела са затвореницима у Центру за политичку сигурност. На првом састанку, Одбор се састао са пет затвореника, које је ал-Хитар описао као „најинтелективнији и најозбиљније“ затворенике Ал Каиде. На првом састанку обострано је одлучено да ће Куран и Суна бити основа дијалога. Хадис је обезбедио

суштинску основу за дијалог сесије,⁶ с обзиром на то да је сам Пророк фаворизовао дијалог кад год је то било могуће, чак и са својим лудим непријатељима. Након што је ово успостављено, сви присутни на првој седници положили су заклетву на Кур'ану и потврдили своју намеру да верно послују са Божјим благословом да постигну истину и поштују своја мишљења. Заточеници су пристајали да учествују у процесу дијалога и овим чином се успоставља заједнички кредибилитет и може се сматрати једним од фактора који је легитимизовао процес дијалога⁷. Званичници безбедности су били веома изненађени што су се затвореници сложили да учествују у процесу дијалога. У програму је наглашено да Кур'ан јасно наводи да убијање може бити оправдано само са правим разлогом, везаним за околности рата или угњетавања, где се људима онемогућава да пропагирају своју веру. Пажња је усмерена на чињеницу да само један стих у Кур'ану дозвољава муслиманима да се боре против немуслимана, а такве радње су дозвољене само у самоодбрани (Voucek, et. al, 2008:185-187).

Закључак

Муслиманска заједница у западним земљама је релативно млада, са већином чланова који су имигрирали у последњих пола века. Ова генерација тражи свој идентитет и покушава да дефинише своју улогу у односу на остатак западног друштва. Важно је да остатак западног друштва подржи муслимане и помогне им да боље интегришу у структуру западних народа и настављају да промовишу кључне западне вредности правде и правичности. Присуство вирулентних исламофобичних порука (чешће у неким европским земљама) не само да изазивају страх, већ и мржњу и може поништити пацифик-интеграционистичке ефекте материјалног напретка међу муслиманима који живе у Европи.

Стратегија за борбу против исламистичке претње мора се заснивати на тачној емпиријској процени претње. Оваква процена захтева одговарајуће финансирање научних истраживања заснованих на доказима о свим облицима политичког насиља и може бити подстакнута смањењем захтева за тајност којим се академским истраживачима спречава да добију тачне податке. Утврђено је да су употреба независних клерика у ре-едукацији, опсежној неги након издавања и финансијских подстицаја, ефикасном надзору и одвраћању, укључивању породице и прилагођеном приступу кључни за успех програма де-радикализације. Хитно је потребно даље и систематично истраживање људи који су напустили екстремизам, што изискује додатне евалуације, разумевање и промовисање изласка из екстремистичких група.

⁶ Сесије између именованих клерика и милитантних људи разговарају о идеолошким темама, разоткривању наратива и испитивања верских претпоставки на којима су засноване. Поред тога, реинтеграција у друштво се сматра неопходним како би избегла рецидивизам, а програм ставља значајан нагласак на други корак помоћи појединцу да пронађе посао, добије образовање или чак да пронађе жену. Комитет нуди помоћ на свим овим фронтима (Barrett and Vokhari, 2008:173).

⁷ Мотивација за смелу иницијативу председника Салеха звучала је овако, „Имамо групу младих људи који имају опасна уверења. Ти људи нису починили злочине, али ако их оставимо самостално, они би могли нанети велику штету себи и земљи. Морамо разговарати с њима.“ Сматрамо да смо елиминисали 90 одсто идеологије која је била основа за терористичке операције у Јемену. (Eris, 2005).

Програми дерадикализације представљају свеобухватне напоре који прекидају афективну, прагматичну и идеолошку посвећеност екстремиста радикалној организацији и таквом погледу на свет. Ово је веома тежак и скуп подухват који не гарантује успех. Неке државе, Јемен, на пример, можда немају средства за спровођење свеобухватног програма. У другим случајевима, могу постојати правне или политичке препреке које спречавају владу да развија програме који улажу у верску сферу. Закључак је да перцепције де-радикализационих мера, а тиме потенцијално и њихов ефекат, у великој мери зависи од тога како су акције формулисане, презентоване и имплементирани. Општа препорука је избегавати негативне, нежељене превентивне акције против радикализације и екстремизма. Постоји је широк спектар мера (структуралне реформе, нове законодавне агенде и овлашћења итд.) које су произашле из дискусија о томе како најбоље приступити борби против тероризма. Акцент је на супротстављању и спречавању радикализације, али то је и даље значајан помак у свести о питањима која обећавају плодносни дискурзивни потенцијал за помирење супротстављених ставова и проналазак холистичке равнотеже.

Неопходно је успоставити национални идејни каталог контра-мера, нарочито превентивних, а нарочито успостављање дијалога са милитантним екстремистима како би се ојачала дискусија и побољшало поверење између појединаца, друштва и јавних власти. Затим форсирање дијалог форума у циљу ширења информација о спољној политици муслиманског света. Разумевање да идеологија није једини, па чак и главни разлог због којег се појединци привлаче у терористичке групе, мора бити уграђен у антитеористичке напоре, посебно када се узме у обзир дерадикализација. Успешна контра радикализација захтева и разумевање да неки екстремисти, радикалисти и терористи настављају нормално да функционишу, чак и ако промене своју идеологију. Заједница мора имати значајну улогу у борби против радикализације. Посебна улога муслиманске заједнице у борби против радикализације може учинити заједницу отворенијом/приступачнијом за аутсајдере како би се разбили стереотипи и минимизирала исламофобија држањем отворених дебата у Џамијама и организовањем и учествовањем на заједничким догађајима са другим заједницама. Иако је на политичким лидерима велика улога и терет, муслиманска заједница може помоћи у разради терминологије и посебно указати на злоупотребу услова у држави. То би сигурно захтевало сарадњу и повратне информације које ће се одвијати у оба смера између владиних структура и муслиманске заједнице. Чињеница да ови програми имају заједнички циљ омогућавају процену њиховог компаративног успеха и самим тим и најбоље праксе које треба поштовати. Идеалан исход је идеолошки помак у екстремистичком смислу, међутим, ово није увек могуће и док можда не успевају да де-радикализују екстремисте, успех терористичких програма за де-радикализацију несумњиво ће зависити од њиховог капацитета да примене методе које ефикасно подстичу удаљавање од терористичких активности.

Литература

[1] Ashour, O. (2009). The deradicalization of Jihadists: Transforming armed Islamist movements. New York and London: Routledge.

[2] Ashour, O: „Islamist de-radicalization in Algeria: Successes and failures“, Policy Brief Nr. 21, The Middle East Institute, November 2008.

[3] Barrett, Richard, and Laila Bokhari, "Deradicalization and Rehabilitation Programmes Targeting Religious Terrorists and Extremists in the Muslim World: An Overview," in Tore Bjørgo and John Horgan, eds., *Leaving Terrorism Behind: Individual and Collective Disengagement*, New York: Routledge, 2008, pp. 170–180.

[4] Bjørgo, T. and Y. Carlsson (2005). *Early Intervention with Violent and Racist Youth Groups*. Oslo: Norwegian Institute of International Affairs (NUPI), p. 44.

[5] Blackwood L, Hopkins N., Reicher S. (2016). St. Andrews University From Theorizing Radicalization to Surveillance Practices: Muslims in the Cross Hairs of Scrutiny, *Political Psychology*, Vol. 37, No. 5, 2016 doi: 10.1111/pops.12284.

[6] Blaydes, Lisa and Rubin, Lawrence (2008) 'Ideological Reorientation and Counterterrorism: Confronting Militant Islam in Egypt', *Terrorism and Political Violence*, 20:4, 461 – 479, To link to this Article: DOI: 10.1080/09546550802257168.

[7] Boucek, C. (2008). "Saudi Arabia's "Soft" Counterterrorism Strategy: Prevention, Rehabilitation, and Aftercare." *Carnegie Endowment for International Peace*.

[8] Boucek, Christopher, Shazadi Beg, and John Horgan, "Opening Up the Jihadi Debate: Yemen's Committee for Dialogue," in Tore Bjørgo and John Horgan, eds., *Leaving Terrorism Behind: Individual and Collective Disengagement*, New York: Routledge, 2008, pp. 181–192.

[9] Combes W. 2013. Assessing Two Countering Violent Extremism Programs: Saudi Arabia's PRAC and the United Kingdom's Prevent Strategy Journal Article.

[10] Dalgaard-Nielsen, A. (2013). Promoting Exit from Violent Extremism: Themes and Approaches. *Studies in Conflict & Terrorism*, 36(2), 99-115. doi:10.1080/1057610x.2013.747073.

[11] Daveed Gartenstein-Ross (2014) Lone Wolf Islamic Terrorism: Abdulhakim Mujahid Muhammad (Carlos Bledsoe) Case Study, *Terrorism and Political Violence*, 26:1, 110-128 <http://dx.doi.org/10.1080/09546553.2014.849921>.

[12] Della Porta D. & LaFree G. (2011). „Guest Editorial: Processes of Radicalization and De-Radicalization”, *IJCV*, 6(1) pp.5.

[13] Demant, Froukje, Marieke Sloopman, Frank Buijs en Jean Tillie, *Teruggang en Uittreding. Processen van deradicalisering ontleed* (IMES; Amsterdam 2008).

[14] El-Said, H., (2012) *De-Radicalising Islamists: Programs and their Impact in Muslim Majority States*. [pdf] London: The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR).

[15] Ezzarqui, Leila: „De-radicalisation and rehabilitation program: the case study of Saudi Arabia”, Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences of Georgetown University, Washington, 23.04.2010.

[16] F. Vermeulen and F. Bovenkerk, *Engaging with Violent Islamic Extremism: Local Policies in West European Cities* (The Hague: Eleven International Publishers, 2012).

[17] Feldstein, Michelle: „Into the fold: evaluating different countries' programs to de-radicalize islamist extremists and islamist terrorists”, Johns Hopkins University, Baltimore 2015.

[18] Fink C., El-Said H. (2011). *Transforming terrorists: examining international Efforts to address violent extremism* Naureen International Peace Institute.

[19] Gambetta, Diego, and Steffen Hertog, *Engineers of Jihad*, Oxford, UK: University of Oxford, Sociology Working Paper 2007-10, 2007.

[20] Gerges, Fawaz A. (2005). *The Far Enemy: Why Jihad Went Global*. Cambridge University Press.

[21] Hegghammer T. *Violent Islamism in Saudi Arabia, 1979–2006: The Power and Perils of Pan-Islamic Nationalism*, dissertation, Paris: Sciences-Po, 2007 Thomas Hegghammer.

[22] Hegghammer, T, "Islamist Violence and Regime Stability in Saudi Arabia," *International Affairs*, Vol. 84, No. 4, July 2008, pp. 701–715.

[23] International Crisis Group, *Understanding Islamism*, Cairo and Brussels, Middle East/North Africa Report No. 37, March 2, 2005.

[24] Johnson, S., (2009) Is the Deradicalisation of Islamist Extremists Possible in a Secular Society Such as Britain? *POLIS Journal*, [online] Available at:

[25] Krstić, vojno delo.

[26] Kühle, Lene, and Lasse Lindekilde, *Radicalization Among Young Muslims in Aarhus*, Aarhus, Denmark: Center for Studies in Islamism and Radicalisation, January 2010, 11.

[27] Murshed, S. M. and Pavan, S. 2009. *Identity and Islamic Radicalization in Western Europe*. MICROCON Research Working Paper 16, Brighton: MICROCON.

[28] Nasser-Eddine, Minerva, Bridget Garnham, Katerina Agostino, and Gilbert Caluya. 2011. *Countering Violent Extremism (CVE): Literature Review*. Edinburgh, Australia: Australian Government, Department of Defence, Command and Control Division, Defence Science and Technology Organisation (DSTO).

[29] Nesser, Petter (2006) 'Jihadism in Western Europe After the Invasion of Iraq: Tracing Motivational Influences from the Iraq War on Jihadist Terrorism in Western Europe', *Studies in Conflict & Terrorism*, 29:4, 323 – 342 DOI: 10.1080/10576100600641899 URL: <http://dx.doi.org/10.1080/10576100600641899>.

[30] Petter Nesser (2014) Toward an Increasingly Heterogeneous Threat: A Chronology of Jihadist Terrorism in Europe 2008–2013, *Studies in Conflict & Terrorism*, 37:5, 440–456, DOI:10.1080/1057610X.2014.893405.

[31] Petter Nesser. 2005 "Profiles of Jihadist Terrorists in Europe" in Cheryl Benard (ed) "A Future for the Young, Options for Helping Middle Eastern Youth Escape the Trap of Radicalization." Rand Corporation, Washington DC.

[32] Rabasa A. Pettyjohn S., Ghez J., Boucek C. (2010). *Deradicalizing Islamist Extremists*, ISBN 978-0-8330-5090-8, Copyright 2010 RAND Corporation.

[33] Rabasa, Angel, Cheryl Benard, Lowell H. Schwartz, and Peter Sickle, *Building Moderate Muslim Networks*, Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, MG-574-SRF, 2007. As of September 23, 2010.

[34] Sageman, Marc. "A Strategy for Fighting International Islamist Terrorists." *The Annals of The American Academy of Political and Social Science* 618, no. 223 (2008): 1–8.

[35] Silke, A. (2011). 'Disengagement or deradicalization: a look at prison programs for jailed terrorists.' *CTC Sentinel*, 4/1, pp.18–21.

[36] Spalek, B. and Lambert, B. (2008), 'Muslim communities, counter-terrorism and deradicalisation: areflective approach to engagement', *International Journal of Law, Crime and Justice*, 36, 4, 257–70.

[37] Taarnby, Michael, "Yemen's Committee for Dialogue: The Relativity of a Counter Terrorism Success," in Cheryl Benard, ed., *A Future for the Young: Options for Helping Middle Eastern Youth Escape the Trap of Radicalization*, Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, WR-354, September 2005, pp. 129–139. As of September 23, 2010:

[38] Watkins, Eric, "Yemen's Innovative Approach to the War on Terror," *Terrorism Monitor*, 24 February 2005.

[39] Кегли, Ч., и Ј., Виткоф: *Светска политика – Тренд и трансформација*, Центар за студије ЈИЕ, ФПН, Дипломатска академија МСП СиЦГ, ИГП Прометеј, Београд, 2004.

[40] Мијалковски, М.: *Тероризам*, ФЦО, Београд, 2004, стр. 5.

[41] Примаков, Ј.: *Свет без Русије? – Чему води политичка кратковидост*, ЈП Службени гласник, Београд, 2010, стр. 35.